

VOJENSKÝ ZEMĚPISNÝ ATLAS A JEHO VĚDECKOINFORMAČNÍ HODNOTA

E. Srnka a L. Lauermann

Vojenská akademie A. Zápotockého, Brno, Leninova 75
Do tisku předloženo v dubnu 1978

Věnováno k 70. narozeninám prof. Ing. RNDr. Bohuslava Šimáka

Резюме

ВОЕННЫЙ ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АТЛАС И ЕГО НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННАЯ ЦЕННОСТЬ

Э. Срнка и Л. Лауэрманн

В 1977 году издало Министерство национальной обороны для потребности Чехословацкой Народной армии выдающуюся картографическую публикацию — Военный географический атлас. Это обширное произведение карт, в котором изображены в разных масштабах и тематике все материка.

В статье описаны некоторые основные данные об объеме и структуре атласа, тематическом разделении карт, шкале масштабов и изображенных территориях.

Summary

THE MILITARY GEOGRAPHIC ATLAS AND ITS SCIENTIFIC AND INFORMATION VALUE

In 1977 the Ministry of National Defence issued for the needs of the Czechoslovak Army a significant Cartographic publication — The Military Geographic Atlas. In this extensive cartographic work all continents are graphically represented in various scales and thematically different maps.

In the paper some basic data concerning the amount and the structure of the atlas, the thematic division of maps, the system of scales and cartographically represented territories are mentioned.

ÚVOD

V roce 1977 vydalo MNO pro potřeby Československé lidové armády významnou kartografickou publikaci Vojenský zeměpisný atlas. Jde o rozsáhlé mapové dílo, zobrazující v různých měřítkách a tematických všechny světadíly. Konceptce Vojenského zeměpisného atlasu vychází z dříve vydaného Československého vojenského atlasu (Naše vojsko, Praha 1965), který dosáhl mimořádného státního i mezinárodního ocenění a kolektivu jeho autorů byl v roce 1966 propůjčen Řád práce.

Podobně jako Československý vojenský atlas je i Vojenský zeměpisný atlas výjimečným dílem v oboru geografie a kartografie. V ČSSR nebylo dosud vydáno žádné atlasové dílo s tak bohatými geografickými informacemi o celé Zemi a ve světové kartografii vznikla obdobná díla jen ojediněle.

Vojenský zeměpisný atlas zpracovala zvlášť v české a slovenské verzi Topografická služba Československé lidové armády ve spolupráci se 68 předními československými odborníky z vysokých škol, ústavů ČSAV a dalších vědeckých institucí. Při tvorbě atlasu se podařilo vytvořit ze všech spolupracujících specialistů dělný autorský kolektiv, vedený vojenskými kartografy. Významným členem redakční rady a odpovědným redaktorem tematických map atlasu byl prof. RNDr. Ing. Bohuslav Šimák, který již při tvorbě Československého vojenského atlasu byl jedním z jeho hlavních autorů.

ROZSAH A STRUKTURA ATLASU

Celková koncepce Vojenského zeměpisného atlasu byla řešena se zřetelem k jeho pedagogickému využití v oblasti vojenské geografie. Důraz byl položen na logickou strukturu mapových souborů, na vhodný výběr zobrazených území i měřítek map, na komplexnost tematické struktury map a na pokud možno maximální, ale únosnou podrobnost map, umožněnou kvalitním grafickým zpracováním.

Atlas obsahuje kromě nečíslovaných titulních listů celkem 446 stran základního formátu 40 × 30 cm. Z toho zaujímá mapová část 236 stran, textová část (seznam názvů) 210 stran. Mapová část je rozdělena do 7 oddílů (kapitol) podle světadílů. Samostatnou kapitolu zaujímá soubor map Sovětského svazu, jehož území zasahuje do dvou světadílů. Přehled o základním rozdělení mapové části atlasu podává tab. 1. Do souhrnu mapové plochy nejsou v tabulce započteny úvodní mapová schémata a grafické přehledy kladu mapových listů, uvedené na počátku každé kapitoly. Při stanovení plochy map byla brána v úvahu pouze plocha pokrytá kresbou včetně případné legendy. Vzhledem k tomu, že mapy mají různé formáty a část map je se záložkami, jsou ve vztahu mezi počtem stran a mapovou plochou mezi jednotlivými kapitolami atlasu určité rozdíly.

Z údajů v tabulce je patrné, že výrazně nejobsáhlejší je soubor map z prostoru Evropy (45,1 % celkové plochy). V rámci tohoto souboru je největší pozornost věnována podrobnému zobrazení území střední Evropy (27 % plochy), což odpovídá zeměpisné poloze naší republiky. Podle rozsahu mapové plochy následují po Evropě soubory map Asie (15,9 %), Severní a Jižní Ameriky (12,0 %), Sovětského svazu (11,4 %), Afriky (6,6 %), Země jako celku (5,9 %), Austrálie a Oceánie (3,1 %).

Nejobsáhlejší složkou textové části Vojenského zeměpisného atlasu je Seznam zeměpisných názvů. Obsahuje na 195 stranách téměř 150 000 názvů, barevně rozlišených podle druhu objektu. U každého názvu je uvedena jeho poloha na mapě největšího měřítko, uceleně zobrazující stát nebo oblast, ve které daný objekt leží. Důležitou součástí textové části atlasu jsou i seznamy použitých zkratk a druhových cizojazyčných zeměpisných názvů s českými překlady (11 stran).

Tab. 1. Rozdělení vojenského atlasu do oddílů

Tab. 1. Распределение Военного географического атласа в разделы

Tab. 1. Dividing of Military Geographical Atlas into the parts

Oddíl kapitola	Počet stran	Počet map	Plocha map (dm ²)
Země	28	23	114,5
Evropa	96	148	882,1
SSSR	24	30	222,7
Asie	36	75	311,9
Afrika	16	31	123,4
S. a J. Amerika	28	61	235,0
Austrálie a Oceánie	8	19	61,1
Celkem	236	387	1 955,7

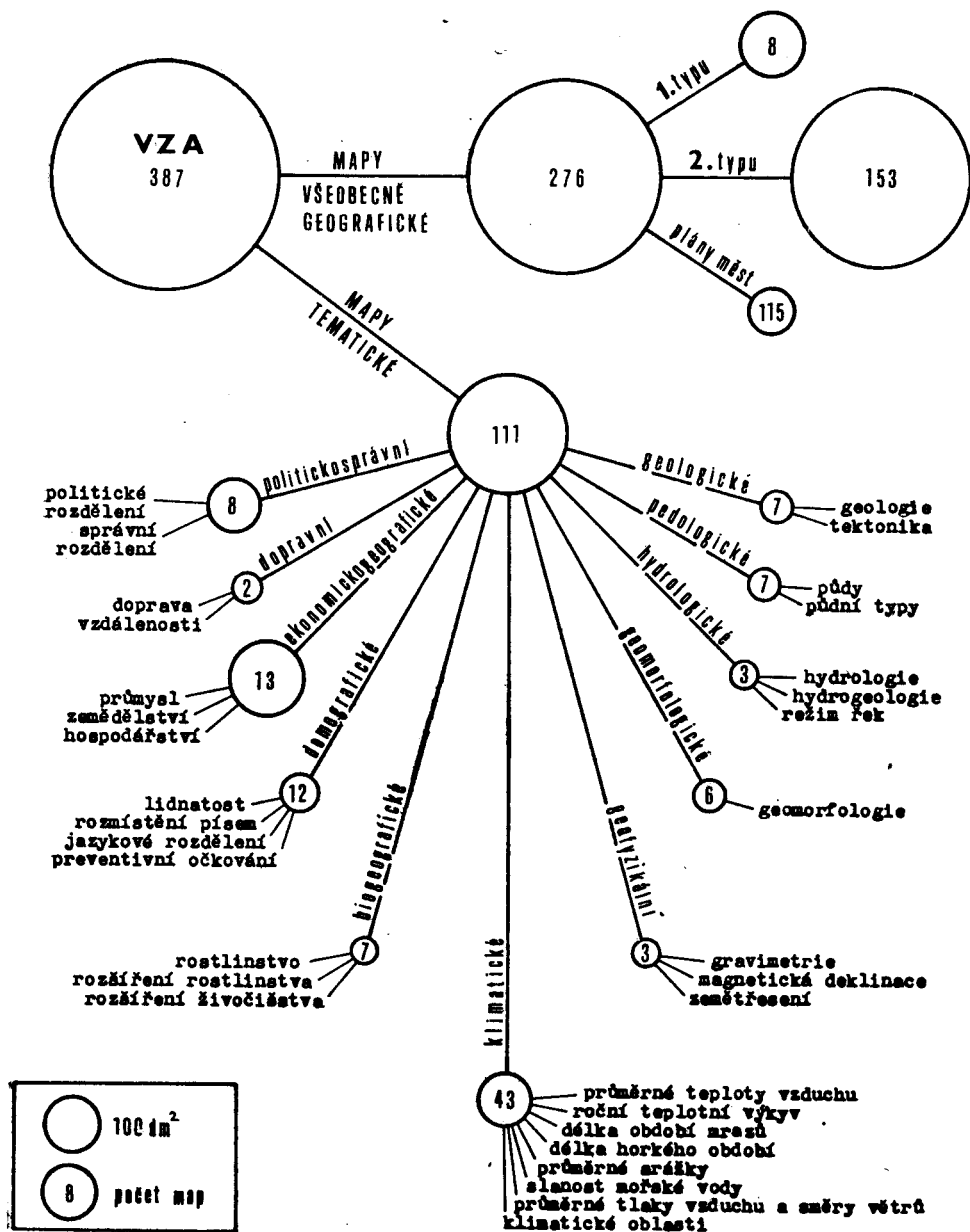
TEMATICKÉ ČLENĚNÍ MAP

Tematická struktura Vojenského zeměpisného atlasu pokrývá téměř celý systém dílčích věd fyzické i ekonomické geografie. Hlavní součástí atlasu jsou mapy všeobecně geografického charakteru. Zaujímají 71,5 % celkové mapové plochy, zbytek (28,5 %) tvoří mapy tematické.

Všeobecně geografické mapy jsou zpracovány ve dvou základních typech. Mapy prvního typu mají výrazný fyzickogeografický charakter. Hlavními prvky jejich obsahu jsou reliéf a vodstvo. Jednotně a méně výrazně vyjádřená sídla zde mají pouze orientační význam. Tento typ map je využit pro ucelené zobrazení zemských polokoulí, jednotlivých světadílů, Československa a pohoří Alp. Názvy jsou uváděny ve vžitém českém (slovenském) znění. Mapy prvního typu jsou zpracovány ve větších formátech; zaujímají 7,1 % celkové plochy map, ale jen 2,1 % z jejich počtu.

Mapy druhého typu tvoří podstatnou část celého atlasu. Zaujímají 61,3 % celkové plochy a 39,5 % počtu všech map. Jsou koncipovány tak, aby podávaly komplexní geografický přehled o zobrazovaném území. Na mapách měř. 1 : 1 000 000 a větších jsou znázorněny rovněž lesy, což je v atlasové kartografii ojedinělé. Mapy tohoto typu zobrazují části světadílů, státy, případně významné oblasti. Vžitými českými (slovenskými) názvy jsou zde popisovány jen oceány, moře, zálivy, souostrovní a další rozsáhlé geografické objekty. Ostatní názvy se uvádějí v úředním jazyku příslušného státu. Názvy v jazycích s nelatinskou abecedou (např. azbuka) jsou přepisovány transliterací, názvy v jazycích používajících ideogramy (např. čínština, japonština) jsou převedeny do latinky fonetickým přepisem. Na mapách druhého typu, zobrazujících větší územní celky, jsou některé názvy v úředním jazyku ještě doplněny vžitými českými (slovenskými) názvy jako dubletami v závorkách. Takto jsou popsána velká sídla, větší vodní toky, jezera apod.

Komplex všeobecně geografických map je v atlasu doplněn značným počtem

Obr. 1. Přehled tematické struktury atlasových map

Рис. 1. Обзор тематической структуры карт атласа

Fig. 1. Review of thematical structure of the atlas maps

plánů nejvýznamnějších světových měst. Tyto plány vyplňují jen 3,1 % celkové mapové plochy, ale tvoří 29,7 % z počtu všech map.

Tematické mapy jsou významným doplňkem map všeobecně geografických a poskytují další speciální údaje o zobrazených územích.

V kapitole Země znázorňuje několik mapových schémat a obrazů postavení Země ve Vesmíru a poskytuje všeobecné informace o Zemi jako celku. V každé kapitole jsou pak za vstupními všeobecně geografickými mapami prvního typu postupně řazeny mapy tematické.

Mapy politického rozdělení zobrazují celé světadíly, správní rozdělení je vyjádřeno na samostatných mapách pouze u Československa a Sovětského svazu. Ekonomickogeografické poměry jsou vyjádřeny na mapách průmyslu a zemědělství zobrazujících přehledně jednotlivé světadíly a podrobněji ještě území střední, západní a severní Evropy, Sovětského svazu a Spojených států amerických. Celkový přehled světové těžby a rozvozu hlavních surovin je uveden na samostatné mapě celé Země.

V jednotlivých oddílech atlasu jsou dále zařazeny další mapy s tematikou geologickou, geomorfologickou, pedologickou, hydrografickou, geofyzikální, klimatickou, fyto geografickou, demografickou, etnografickou aj. Tyto mapy zobrazují vždy celé světadíly nebo celou Zemi. Pouze v kapitole Evropa je navíc uveden zvláštní a poměrně bohatý soubor tematických map, zobrazujících ve větších měřítkách prostor střední Evropy. Celkový přehled o tematické struktuře Vojenského zeměpisného atlasu, včetně počtu a ploch map, poskytuje obr. 1.

MĚŘÍTKA MAP A ZOBRAZENÁ ÚZEMÍ

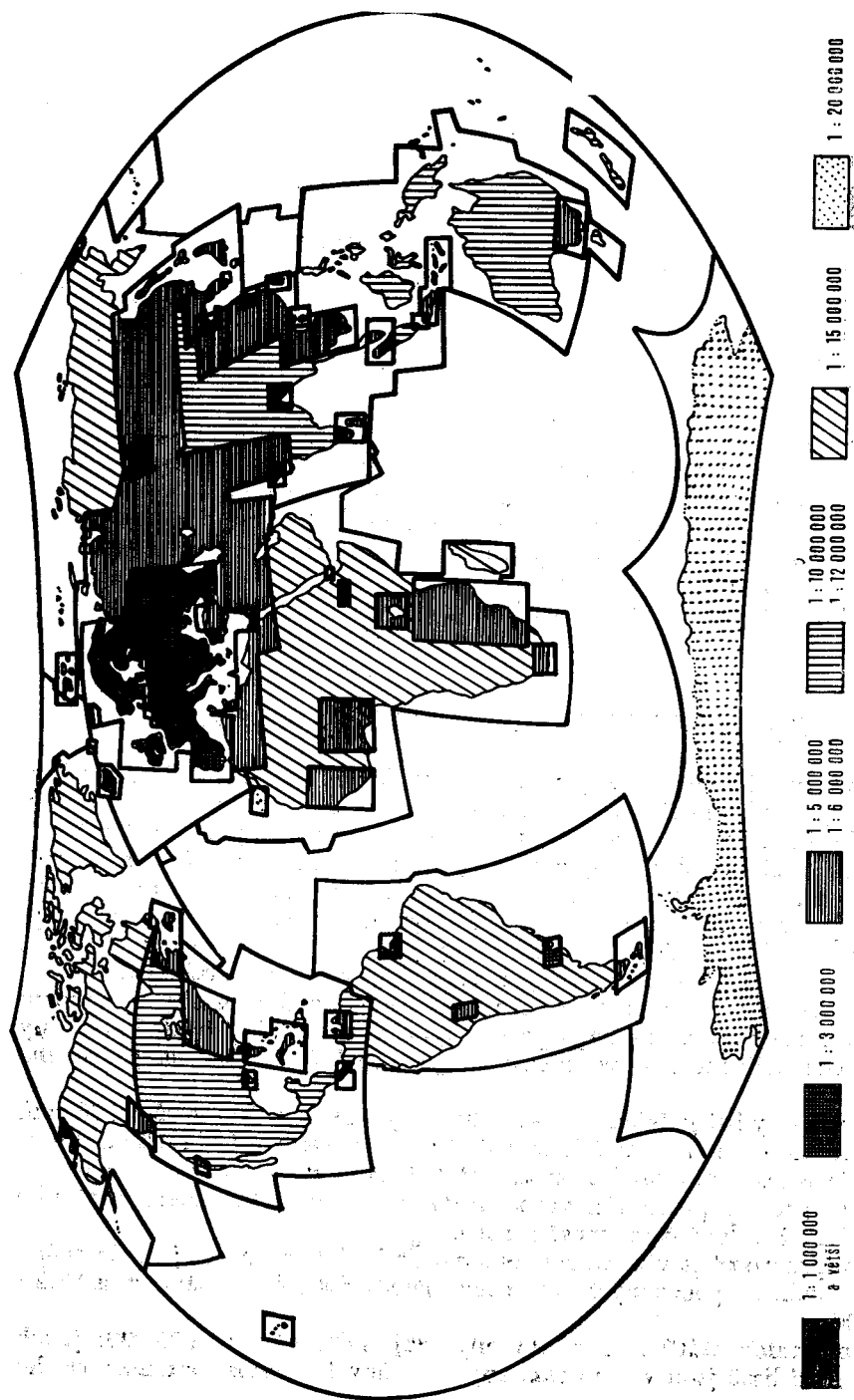
Koncepce měřítkové soustavy map užitá ve Vojenském zeměpisném atlasu patří svou jednoduchostí a vhodnou posloupností k významným přednostem tohoto díla. Měřítková stupnice má relativně malý rozsah, jednotlivá měřítká jsou ucelená a standardní, vzájemně na sebe navazují a umožňují znázornit geografické a tematické jevy příslušných oblastí se stupněm podrobnosti daným účelem map a formátem atlasu. Měřítková stupnice zahrnuje celkem 25 posloupných měřítek. Všeobecně geografické mapy jsou zobrazeny ve 13 měřítkách, což je méně než u předních světových atlasů obdobného charakteru.

Měřítká všeobecně geografických map jsou volena podle rozlohy a významu zobrazených území. Přitom mapy prvního typu zobrazující přehledně světadíly mají měřítká nejmeně dvakrát menší než jsou měřítká dalších map druhého typu.

Každý mapový list je řešen tak, aby území bylo znázorněno se všemi částmi, které k němu organicky patří. Současně je respektován i požadavek na dostatečnou návaznost informací a znázornění souvislostí s okolními oblastmi. Mimořádná péče je proto věnována optimálnímu umístění území v zrcadle mapy i účelově voleným překrytím map.

Zvláštní pozornost je věnována zobrazení Československa, jež je znázorněno na šesti obsahově podrobných všeobecně geografických mapách v měřítku 1 : 500 000.

Mapy ostatních států střední Evropy mají měřítko 1 : 1 000 000; jejich zrcadla a klad listů jsou volena tak, aby umožňovaly souvislé studium celého

Obr. 2. Schematický přehled map největších měřítek
 Рус. 2. Схематический обзор карт наибольших масштабов
 Fig. 2. Scheme review of the maps on largest scales

prostoru. Tomuto účelu je v některých případech podřízeno i hledisko politické a např. jednotlivé části území NDR a NSR jsou zobrazeny na společných listech. V zájmu zachování jednotné informační úrovně celého prostoru střední Evropy jsou v atlasu zařazeny i samostatné mapy České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky v měřítku 1 : 1 000 000. Mapy tak současně zdůrazňují federativní způsob státoprávního uspořádání Československa.

Informační hodnotu atlasu doplňují dvě přehledné všeobecně geografické mapy prvního typu v měřítku 1 : 1 500 000; mapa Československa dává ucelený přehled orografie a hydrografie, v mapě Alp je zvýrazněna morfologická členitost nejrozsáhlejšího evropského pohoří.

Uceleně je prostor střední Evropy zobrazen na přehledné mapě druhého typu v měřítku 1 : 3 000 000, která je zároveň součástí souboru map měřítek 1 : 3 000 000, znázorňujících významné geografické celky a současně i státy celé Evropy včetně evropské části SSSR. Prostoru Středomoří a Skandinávie jsou navíc věnovány přehledné mapy 1 : 6 000 000. Celá Evropa je zobrazena na všeobecně geografické mapě prvního typu v měřítku 1 : 12 000 000.

Území SSSR je přehledně zobrazeno na mapě měřítka 1 : 15 000 000, evropská část pak ještě v měřítku 1 : 10 000 000. Asijská část SSSR je zčásti pokryta mapami měřítka 1 : 5 000 000, zejména v ekonomicky důležitých oblastech.

Pro zobrazení jednotlivých částí ostatních světadílů jsou využívána měřítka 1 : 10 000 000 a 1 : 15 000 000, pro polární oblasti měřítko 1 : 20 000 000. Vybraná území a klíčové oblasti mezinárodně politického dění i protiimperialistického boje, jsou pak podrobněji znázorněna na mapách druhého typu v měřítku 1 : 5 000 000. Zvlášť exponovaný prostor Blízkého východu je zobrazen v měřítku 1 : 3 000 000. Celé světadíly jsou zobrazeny na přehledných mapách prvního typu v měřítku 1 : 30 000 000, mapy zemských polokoulí mají měřítko 1 : 60 000 000.

Informační hodnotu atlasu dále zkvalitňuje zařazení velkého množství doplňkových map nebo plánů zobrazujících významné dílčí geografické oblasti a světová města. Tyto doplňkové mapy a plány měst mají menší formáty a jsou soustředovány do samostatných stran. Měřítková stupnice doplňkových map je obdobná jako u map základních; volena jsou však měřítka vždy nejméně o jeden stupeň větší než jsou měřítka příslušných základních map. Plány měst jsou převážně v měřítku 1 : 250 000.

Schematický přehled všeobecně geografických map Vojenského zeměpisného atlasu je uveden na obr. 2. V přehledu jsou přednostně zakresleny vždy obrysy mapových souborů největšího měřítka v dané oblasti počínaje měřítkem 1 : 1 000 000.

Rozsah území znázorněný na tematických mapách je v podstatě totožný s výřezem příslušné všeobecně geografické mapy dané oblasti. Totožné tematiky jsou u všech světadílů vždy vyjádřeny ve stejném nebo blízkém měřítku, což umožňuje plnou srovnatelnost zobrazených jevů. Totožná měřítka mají vždy všeobecně geografická mapa prvního typu, mapa politického rozdělení a mapa průmyslu a zemědělství, což je z hlediska komplexního studia území velmi důležité. Relativně větší měřítka jsou použita na tematických mapách Evropy a střední Evropy.

ZÁVĚR

Vojenský zeměpisný atlas je dílem důstojně reprezentujícím vysokou úroveň československé kartografie. Má vysokou grafickou a estetickou úroveň i vědeckou hodnotu. Splňuje náročné požadavky na podrobné znázornění znalostí o Zemi v oborech fyzické i socioekonomické geografie. Zprostředkovává komplexně komunikaci kartografických informací mezi skutečností a uživateli. Umožňuje proniknout do mnohotvárnosti a složitosti geografického prostředí i činnosti lidské společnosti a tím plní svou základní informační funkci.

LITERATURA

- Lauermann L., Srnka E. (1966): Některé poznatky z vědeckotechnické přípravy a redakčního řízení tvorby Československého vojenského atlasu. Sborník VAAŽ, roč. 66, 141—152.
- Srnka E., Lauermann L. (1975): Koncepce a redakční příprava Vojenského zeměpisného atlasu. Výzkumná zpráva VAAŽ.
- Šimák B. (1969): Komplexní zeměpisné atlasy světa a Československý vojenský atlas. Studia geographica ČSAV, roč. 69, 161—1976.
- Vojenský zeměpisný atlas (1975). MNO.